

Dönüştürülemeyen Mekân: İzmir Limanı Arkası

Dr. Mümtaz PEKER

Bu makale değerli bilim insanı Dr. Mümtaz Peker'in vefatından çok kısa bir önce yayınlanmak üzere dergimize gönderilmiştir. Çalışmalarıyla İzmir'e büyük hizmet vermiş olan hocamızı saygıyla anıyoruz.

Makale Geliř Tarihi: Mart 2023

Makale Kabul Tarihi: Haziran 2023

Öz

2000 yılına kadar hiçbir sosyal bilimcinin ilgilenmediği liman arkası alanı yenileştirme için, yerel yönetim "İzmir Yeni Kent Merkezi Planlama Çalışması'na" (İYKMPÇ) başlamıştı. Yerel yönetim şehirciliğini felsefi bütünlüğü içinde plan olarak onaylanmıştı. Ne ki 2012 ve sonrası yıllarda merkezi yönetim tarafından yapılan yasal düzenlemeler bunu engelledi. Bölgedeki müteahhit şehirciliğinin önünü açtı. Bu süreçte yurttaşı, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odaları Birliğinin denetimini etkisiz konuma getirdi. Getiren yasal düzenlemeler bölge bağlamında toprak rantını belirginleştirdi.

İzmir'de yaşanan 2020 depremi sonucu, yerel yönetim bölgede ayrıntılı çalışmalar yaptırmaya başladı. Çalışmalar bölgedeki fayları, fayların yenileme zamanlarını ve deprem üretme potansiyellerini ortaya koymaya çalışıyor. Çalışma zemin olarak değil, jeolojik ve jeofizik çalışmaları da içeriyor. Deprem kentlerinde belediye başkanının mikro bölgeleme verilerine göre ne yapması gerektiğini belirliyor. Çalışmayı yapanlar hedef olarak "ovalardan çekilmemizi, dağın eteklerine yamaçlarına gitmemizi söylüyor. İzmir'i yeniden şekillendirecek bu uygulama önerimiz olan "Ulusal Kurtuluş Müzesi ve Parkını hayata geçirebilir. Öte yandan halen bölgede yaşayan gece nüfusunun kentle bütünlüşmesini sağlayacak yapılaşmayı gerçekteştirebilir.

Anahtar Kelimeler: İzmir, Kent Planlama, Ulusal Kurtuluş Müzesi, Şehircilik, Deprem.

The Unconverted Space: Behind Izmir Harbor

Abstract

The local government started the "İzmir New City Center Planning Study" (İYKMPÇ) to renovate the area behind the harbor, which no social scientists were interested in until 2000. Local government urbanism was approved as a plan in its philosophical integrity. However, the legal regulations made by the central government in 2012 and later prevented this. The contractor in the region paved

the way for urbanism. In this process, his compatriot neutralized the supervision of the Union of Chambers of Architects and Engineers of Turkey. The legal regulations that brought it made the land rent clear in the context of the region.

As a result of the 2020 earthquake in İzmir, the local government started to carry out detailed studies in the region. Studies are trying to reveal the faults in the region, the renewal times of the faults and their potential to produce earthquakes. The study includes not only the background, but also geological and geophysical studies. It determines what the mayor should do in earthquake cities according to micro-zoning data. Those who carried out the study say that we should withdraw from the plains and go to the slopes of the mountain as a target. This application, which will reshape İzmir, can bring our proposal "National Liberation Museum and Park" to life. On the other hand, it can realize the construction that will ensure the integration of the night population still living in the region with the city.

Key Words: İzmir, Urban Planning, National Liberation Museum, Urbanism, Earthquake.

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı; dönüştürülemeyen mekân olarak tanımladığımız İzmir limanı arkasında 2000 yılında yaptığımız alan çalışması¹ sonuçları ile günümüze kadar (2023) buradaki yenileştirme çabalarını tartışmaktır. Mekânı yenileştirme için, yerel yönetim 2000'li yıllarda "İzmir Yeni Kent Merkezi Planlama Çalışması'na" (İYKMPÇ) başlamıştı. Yerel yönetim şehirciliği ya da insan için düşünümü, felsefi bütünlüğü olan bir plan onaylanmıştı. Ne ki 2012 tarihinde yürürlüğe giren "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ve bunu izleyen 2B Yasası, Bütünşehir Yasası, İmar Kanunu'nda yapılan değişiklikler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın görev ve yetkilerini yeniden düzenleyen kanun hükmündeki kararnameler, yerel yönetimi etkisizleştirmiş, bölgede müteahhit şehirciliğinin önünü açmıştı. Yapılan değişiklikler yurttaşı, Türkiye Mimar ve Mühendisler Odaları Birliğinin denetimini etkisiz konuma getirmiş, bölge bağlamında toprak rantını belirginleştirmiş, bölgenin dönüşümü konusunda direnç noktaları oluşturmuştu. Hiç şüphesiz oluşan bu yeni şehir de bir yapıtı. Tarihsel koşullar içinde bu eseri gerçekleştiren belirli insan ve grupların eseri idi. Tarihiçi bu şehri nasıl tanımlayacaktı? Önemli olan konu buydu.

2020 Depreminin bölgedeki yıkıcı etkisiyle yerel yönetimce başlatılan bölgesel çalışmaları yapan uzmanlar bilgilendirme toplantısında

¹ Peker, 2001.

“şehri ovalara değil, yamaçlara dağ eteklerine kurun” önerisinde bulunmuştu. Ercan, bölgenin kentsel dönüşümüyle ilgili olarak “eski verimli tarım alanları, Meles ve Gediz Çatalağzı boşaltılmalıdır. Orta, ağır hasarlı yapılar, yıkılıp yerleri değiştirilmelidir. Gerçekler budur! Yaşamak mı? Yoksa tarım alanlarındaki evinizde sürekli korkuyu yaşamak mı? Seçim sizin”² diyerek son noktayı koymuştu. Konunun uzmanları yüzyılın depremi (2023) bağlamında aynı önerileri yenilemişti.

Bölgenin Genel Durumu

1-Liman Şehirlerinin Nüfuslanması: Çevre ülkelerde liman şehirlerinin nüfuslanması, iki nedene bağlı olarak kısa zamanda yüksek büyüme hızıyla gerçekleşti. Bunun ilk nedeni 1935-1955 dönemi boyunca bu ülkelerde eskiden olduğu gibi yüksek hızlı doğurganlığın sürmesi; fakat tıbbi teknoloji alanındaki gelişmelerin halk sağlığı uygulamalarıyla bebek, çocuk, yetişkin ölüm hızının yüzde 10-24 aralığında beklenmedik biçimde düşmesiydi. Bebek, çocuk, yetişkin ölüm hızındaki düşüş çevre ülkelerin geneline yayılmış; aynı zaman diliminde (1935-1955) gerçekleşmişti³.

Şimdiye değin merkez ülkelerde kısa dönemde gerçekleşmesi görülmeyen hızlı nüfus artışı (doğum-ölüm farkı), çevre ülkelerin yüzde 80-90'a ulaşan kırsal nüfus oranının uzun yıllardır süren dengesini birden bozmuştu. Köy-şehir göçü zorunlu olmuştu. Göçün varış noktası neresi olacaktı? Çevre ülkelerde göçmenlerinin karnını doyurabilecekleri işler çoğunlukla liman şehirlerindeydi. Göçmenler bu şehirlerin öğrendikleri-bildikleri yerlerinde, köylüleriyle, hemşerileriyle dayanışmacı davranışlarla bir tutamak noktası bulmaya başlamıştı. Herkesin gözlemi, gözleme dayalı eylemi benzer olduğu için bu şehirlerin nüfusu hızla çoğalmıştı.

Liman şehirlerinde nüfusun çoklaşmasını açıklayıcı ikinci neden, bu şehirlerdeki tarıma dayalı sanayileşmenin gelişmesiydi. Liman şehirlerinden, ilk küreselleşme dönemi (1600-1940) boyunca çoğunlukla, Avrupa ülkeleri nüfusunun beslenmesi için tarım ürünleri, sanayi üretimlerini çoğaltma amaçlı hammadde satışı yapılmıştı. Üretilen tarım mallarının liman şehirlerinde katma değerli konuma getirilmesi girişimleri, çoğunlukla bu ülkelerin yukarıda değindiğimiz nüfussal dönüşüm dönemi öncesine ya da bu döneme denk düşmüştü. Araştırma alanımız şehrin merkezi iş bölgesine bitişikliğine karşın Cumhuriyet öncesi dönemde konut

² Ercan, 2021, s.314

³ Davis,1956, s-305-308.

ve üretim-ticaret yerleşmesi olarak çok az büyüebilmişti. “20. yüzyılın başlarında dokumacılık sektöründe kayda değer işletmeler, gayrimüslimlerin ve yabancı sermayenin iplik ve pamuk işleme fabrikaları ile devlet ihtiyacına yönelik dokuma fabrikaları burada kurulmuş.... 1920’lerin başında bu fabrikaların bir bölümü üretimini sürdürmüştü.” Bölgemizde yer alanları “Şark Sanayi Kumpanyası, İzmir Pamuk İmalatı, Milli Mensucat” şeklinde sıralanıyordu ⁴.

Nüfussal dönüşüm dönemine denk düşen örnekleri, liman şehri arkasındaki “kasabada-şehirde” uzun zamandır bilinenler, üretilenler oluşturmuştu. Bu yerleşmelerde dokuma işinde kullanılan kara motorlu tezgâhın yerini, liman şehrinde ileri teknoloji motorlu tezgahlar almıştı. Bu tezgahlarla dayanıklı pamuklu, yünlü, albenisi olan tekstil ürünlerinin dokuması başlamıştı. Benzer değişim beslenme ürünü (süt, yağ, üzüm v.b) türevlerinin üretiminde de gerçekleşmişti.

Liman şehrindeki sanayileşmenin yıkıcı etkisi nedeniyle⁵ şehrin ilk çemberindeki kasaba ve şehirlerde küçük üreticilik yapanların “sermaye-teknoloji-bilgi” ağırlıklı göçü bu dönemde hemen başlamıştı. Yaşadıkları kasabalarındaki, şehirlerindeki üretim araçlarını daha fazla değer kaybetmeden elden çıkararak bu girişimcilerin göçle varış noktasından biri Ege Bölgesi bağlamında İzmir olmuştu. Küçük ve orta boy üretici-ticaret nüfusu gerek merkezi iş bölgesinde çoklaşmış⁶ gerekse şehrin doğu-güney hattında zaman içinde büyümüş⁷

Yukarıda belirttiğimiz iki temel nedenin etkilerinin İzmir’de 1990’kadar sürdüğünü kabul ettiğimizde, İzmir şehir nüfusunun büyüklüğü, artışı ne olmuştu? 1935 yılında 171 bin olan şehrin nüfusu, 1990 yılında 1 milyon 757 bine ulaşmış⁸; nüfus onla çarpılmış biçimde büyümüşü. Şehrin daha çok göçle büyüdüğü bu dönemdeki nüfus artışı, zaman boyutunda binde 14 ile binde 56 arasında değişmişti. Kısa sürede böyle bir artış, hiçbir merkez ülke liman şehri nüfusunun artışında görülmemiştir.

Bu dönem boyunca şehirdeki tarıma dayalı sanayileşme, köyden gelenlerin hepsine iş verecek, istihdam edecek durumda değildi. Benzer

⁴ Ansal, 1999,183-184.

⁵ Schumpeter, 1942.

⁶ Kıray, 1972.

⁷ Peker, 2017.

⁸ DİE,1994.

durum şehirdeki küçük üretici-ticaret kesimi içinde geçerliydi. Ne ki açıklayıcı değişkenimiz olan sanayileşmenin yıkıcı etkisi sonucu göçle İzmir'e gelenler sürekli çoğalıyor; fakat İzmir'in bu süreçte verdiği "nitelikli, girişimci nüfusunun şehir-şehir göçü"⁹ nedeniyle şehrin fırsatları azalıyor. Şehirdeki çalışmalarının verimliliği çok düşük, hatta yok düzeyinde olan göçmenler, günlük türedi işlerde çalışarak, şehrin çevresindeki köylerde, kenar mahallelerde bir tutamak noktası bulmaya çalışıyorlardı. İzmir'in göçle büyümesi çevresi ile birlikte oluyordu. "Göçler şehre olduğu gibi, köy-köy göçü olarak da gerçekleşiyordu."¹⁰ Bunun İYKM alanını çevreleyen örneğini Bornova, Bayraklı, Çamdibi, Altındağ, Gültepe v.b. köysel yerleşmeler oluşturmuştu.

2-İYKM' nin Çerçevesi

Yenileştirmenin yapılacağı İYKM, Alsancak garı ve İzmir Limanı'nın kesiştiği hattan başlıyor. Şehitler Caddesinin her iki yanındaki yerleşmeler çerçevenin içine giriyor. Güneyde Ege Mahallesinin tümü ile Hilal Mahallesinin 1244 ile 1205 sokakları sınırı oluşturuyor. Halkapınar Tren İstasyonundan başlayarak 1205 ve 1577 sokakların kuzeyindeki Çınarlı Mahallesi çerçevenin üçüncü noktası oluyor.

İYKM, Adalet Mahallesinden Manas Bulvarının deniz tarafı sınır olmak koşuluyla, kuzeye doğru yönelerek Bayraklıya ulaşıyor. Burada sınırı, Nur Sultan Nazarbayav Caddesi oluşturuyor. Çoğunlukla işyeri ile büyük arsaların olduğu Adalet Mahallesinde yalnızca Piyale Makarna Fabrikasının arkasında oluşan yeni konutlar İYKM içine girmiyor. İYKM' nin son kesimini Bayraklı ve M. Edip Baksi Mahallesinde yer alan 1644 Sokakla birlikte, Anadolu Caddesi ile Turan Mahallesi oluşturuyor (Şekil 1).

⁹ Üner,1982.

¹⁰ Önen, 2022, s.172-178.

Şekil 1: Dönüştürüleyemen Liman Arkası Alan

3-İYKMPÇ'nin Amacı

Limn arkası alanda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında sanayileşme başlamıştı.1970-1980 döneminde ülkemizde başlayan şehir-şehir göçüyle birlikte bu işletmelerin kimisi İzmir'den ayrılmış kimisi de yerelde değişik sanayi bölgelerine taşınmıştı. Boşalan sanayi alanlarında ya da boş arazilerdeki her parsel ayrı imar planı değişikliğini istemiş; işyeri ve konut yapımı için ruhsat almaya başlamış;1990'da Bayraklıda Tepe Kule İş

Merkeziyle birlikte değişik yüksek yapılar bu alanda oluşmuştu. Bölgede bütünden kopuk tek tek taleplere bağlı, parsel ölçeğinde parçalı bir imar sürecinin yapımı kendini göstermişti.

Bu süreci sonlandırmak için İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB) 1996 yılında Liman Arkası Bölgesini kapsayan Nazım İmar Plan çalışmasını onaylamış; alanın tamamını Merkezi İş Alanı (MİA) olarak planlamış; yaklaşık 3 emsal yapı yoğunluğunu getirmişti. Ne ki bu plan alanında yer alan eski sanayi yapıları tamamen göz ardı edilmişti. Bu eksikliği gidermeye yönelik olmak üzere Mimarlar Odası İzmir Şubesi bölgede yer alan tüm sanayi mirası ve sivil mimarlık örneği yapıların kültür mirası olarak tescilinin yapılması, bunların korunması için, 1996 yılında, İzmir 1 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'na (KVKBK) başvurmuştu. Oda tarafından yapılan başvuru üzerine KVKBK tespit çalışması başlatmış, 08.01.1998 tarihinde, Liman arkasında yer alan sanayi yapıları, fabrika, depo ve konuttan oluşan 53 yapı, 2. grup korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmişti. Bu tescil kararının yürütmesinin durdurulması için İBŞB, İzmir 2. İdare Mahkemesi'nde dava açmıştı. Yapılan bilirkişi incelemesine dayanarak mahkeme İBŞB' nin talebini reddetmiş, tescil kararının hukuka ve kamu yararına uygun olduğuna karar vermişti. Bu kararla bölgede yer alan sanayi mirası yapıların çoğu yıkılmaktan kurtulmuştu. Örneğin Sümerbank Fabrikası, Elektrik Fabrikası, Havagazı Fabrikası, Şark Sanayi Fabrikası, DDY Binaları, bazı antrepolar sanayi arkeoloji mirası kültür varlığı olarak tescil edilmişti. Ayrıca bazı konutların da tescili sivil mimarlık örneği olarak yapılmıştı. Bu nedenle İBŞB'nin 1996 yılında yapmış olduğu çalışmanın, imar planı olarak uygulanması ortadan kalkmış, yeniden parçalı sürece geçilmişti.

1999 seçimleri sonucunda göreve gelen İBŞB yönetimi 2000 yılında bütün bu talepleri, gelişmeleri bir plan bütünlüğünde yönetmek amacıyla çalışma başlatmıştı. İYKM planının kapsadığı yaklaşık 550 hektar büyüklüğe ulaşan Liman arkası alanı Uluslararası Kentsel Tasarım Fikir Projesi olarak yarışmaya açmıştı.

Proje şehrin iki yakasını bütünleştirmeyi; bölünmüşlüğüne son vermeyi, şehrin gelişimine yeni bir ivme kazandırmayı; alanın görünümünü, yaşam kalitesini iyileştirmeyi amaçlıyordu.

Kentsel Tasarım Fikir Projesi Yarışmasını Avusturya asıllı Alman Mimar Jochen Brand'ın önerisi olan proje kazandı. Projenin fikirleri,

önerileri kapsamında hazırlanan İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı 2003 yılında onaylandı.

4-İzmir Yeni Kent Nazım İmar Planı

Plan, Turan Mahallesi'nden başlayan; Bayraklı, Salhane Halkapınar kesiminde denize en yakın imar adalarını izleyerek liman arkasına kadar uzanan alanı turizm ve ticaret yapılanmasına ayırmıştı. Bu alanda 3.5 emsal yapı yoğunluğu, 0,40 taban alanı oranı (Taks) kararı getirilmişti.

Anadolu Caddesi'nden başlayarak kara yönünde ilerleyen alandaki imar adalarının büyük çoğunluğu Merkezi İş Alanı (MİA) kullanımına ayrılmıştı. Adliye Sarayı ile bazı basın-yayın kuruluşlarının burada daha önceden yer seçmiş olmasının, bu seçimin yeni kent merkezi oluşumu ile çelişmediği göz önüne alınmış, bu alanların çevresi 'Yönetim Merkezi' olarak belirlenmişti. Alanda yapılacak bütün binaların dar cepheleri deniz yönüne bakacak şekilde yapılandırılacaktı. Deniz kıyısında üç, iç kesimde üç buçuk emsal yapı yoğunluğu ve 0.40 taban alanı katsayısı oranı kararı alınmış, bunun uygulanması kararlaştırılmıştı. Yapılacak binaların en çok yüzde yirmisi konut olabilecekti.

Alsancak Limanı arkasından başlayan ve güneyde Ege Mahallesi'ni de içine alan ise ticaret, turizm ve kültür tesislerine ayrılmıştı. Endüstri Arkeolojisi ve Kültür mirası olarak tescilli olan Sümerbank Fabrikası, Elektrik Fabrikası ve Havagazı Fabrikası, Kültürel İşlevli Özel Proje Alanları olarak belirlenmişti. Alsancak Limanı arkası alanda tescilli yapılar dışındaki yerler için "ticaret-turizm-konut-kültürel" kullanım kararları getirilmişti. Buralarda turizm kullanımı içindeki konut oranı da en çok yüzde yirmi olabilecekti. Yapı yoğunluğu 3, 3.5 emsal olarak belirlenmiş, zeminde taban alanı oranları da farklı işlevlere göre yüzde yirmi beş, yüzde otuz, yüzde kırk olarak belirlenmişti (Şekil 2).

Şekil 2: 2003 Yılında onaylanmış olan 1/5000 ölçekli İzmir Yeni Kent Merkezi İmar Planı

2003 yılından günümüze İzmir Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planında çeşitli gerekçelerle değişiklikler yapılmış; fakat değişiklikler mahkeme tarafından iptal edilmişti. Yapılan değişiklikler sonrası Plan 2009 ve 2012 yıllarında yeniden onaylanmıştı. Ne ki planlamanın bütünlüğü ilkesine aykırı olarak, bu bölgede Kamu mülkiyetinde olan, zamanla özelleştirilen eski sanayi yapılarının bulunduğu parsellerin planları, yerel yönetimi dışlayarak merkezi yönetim kararı gereği Özelleştirme İdaresince parsel ölçeğinde yapılıp onaylanmıştı. Planın öngördüğü en çok yüzde

yirmi konut yapılabilir kararı değiştirilmiş, alandaki konut sayısı artırılmıştı. Bunun örneklerini Tekel'e ait alanların planları oluşturmuş, bunu Tariş alanları izlemişti. Öte yandan zaman içinde girişte belirttiğimiz imar yönetmeliklerinde yapılmış olan çok sayıdaki değişiklikler sonucunda planın ön gördüğü yapı ve nüfus yoğunlukları önemli oranda artırılmıştı. Örneğin emsal harici yüzde otuz yapı alanı tanımlanmıştı. Bir başka anlatımla planın öngördüğü yapı yoğunluğu yönetmelikle fazlalaştırılmıştı. Günümüze değin uygulamalar yukarıda belirttiğimiz yasalar eşliğinde sürdürülmüş¹¹; gerçekleşen müteahhit şehirciliğinden ötürü, bölgede istenen dönüşüm gerçekleştirilememişti.

5-İYKM' nin Görünümü

Yaptığımız literatür çalışmasında İYKM'ne ilişkin bir araştırmanın olmadığı görülmüştü. Sözelimi İzmir'e ilişkin başucu kitabı diyebileceğimiz çalışmayı yapan Kıray¹², Kütükoğlu¹³, Ülker¹⁴, Atay¹⁵, Sevgi¹⁶ ve Keleş¹⁷ kendi araştırmalarında bölgemize hiç değinmemişlerdi.

Şekil 1'de görüldüğü gibi İYKM, doğal açıdan İzmir'in en güzel coğrafi alanında bulunuyor. Ne ki Güvenç'in 1985, 1990 Genel Nüfus Sayımlarından yüzde beşlik örneklem verilerini kullanarak yaptığı "Beş Büyük Şehirde Köken-Gelir Temelinde Mekânsal Farklılaşması" çalışmasının verileri bu görünümle uyuşmuyordu. Araştırmacının ele aldığı değişkenler bağlamında araştırma alanımızın en düşük değerleri aldığı yaptığımız özel görüşmede tarafımıza belirtmişti¹⁸.

Burada yanıtlanması gereken ilk soru şu oluyor: İzmir bütünü içinde söz konusu alan niçin bu denli düşük şehirselleşmiş değerleri alıyor? Tarihi açıdan İzmir'in gelişmesine baktığımızda, şehrin büyümesi Alsancak Garı ile İzmir Limanı doğusunda kesiliyor. İYKM alanı şehrin neredeyse bitiş noktası gibi oluyor. Aynı zaman diliminde bu alanla benzer konumda olan Karşıyaka zamanla hızla büyüyor; fakat burası prematüre bir bebek gibi

¹¹ Peker, 2023, Hasan Topal'la özel görüşme.

¹² Kıray, 1972.

¹³ Kütükoğlu, 2000.

¹⁴ Ülker, 1974.

¹⁵ Atay, 1997.

¹⁶ Sevgi, 1988.

¹⁷ Keleş, 1972.

¹⁸ Peker, 1998, Murat Güvenç'le yapılan özel görüşme.

büyümesini gerçekleştiriyor. Bunun nedenlerini değişik araştırmacılar şöyle açıklıyor.

-Eski dönemlerden beri bu alanın bazı kesimlerinin mezarlık olarak kullanılmasının, yapılaşmayı engellemiş olabileceği belirtiliyor. Bu görüşü savunan Atay, Mersinlide büyük bir Rum mezarlığının varlığından söz ediyor¹⁹. Benzer görüşü Beyru, Darağacı alanında bir Ortodoks mezarlığının bulunduğu şeklinde yeniliyor²⁰.

-Araştırma alanında şehir halkıyla bütünleşmemiş, kimi zaman dışlanmış bir nüfusun kendi iç dinamikleriyle oluşturduğu yerleşim bütünü, burasını cazip olmaktan çıkarmış olabileceği ileri sürülüyor. Oluşan bu mekânın yeni olmadığı, tarihsel derinliği olduğu belirtiliyor. Örneğin Beyru, Melez Çayının denize döküldüğü noktadan birkaç adımlık mesafede 20-30 çadırdan oluşan Çingene köyünün varlığından söz ediyor²¹ Bu nüfusun doğal büyümesi yanı sıra göçle gelen benzer nüfusun zaman içinde burasını basit malzemeli konutlarla kendilerine özgü bir mekânı (Tenekeli Mahalle/ Ege Mahallesi) oluşturması gerçekleşiyor.

-Alanın deniz kenarı (Bayraklı) ve sulak kesimlerinin (Halkapınar) hem şehrin su gereksinimini karşılaması hem de şehir halkının dinlenme ve gezinti alanı olarak kullanılmasının, yerleşimi önlemiş olacağı belirtiliyor²²

-Alanda farklı yerlerde bugünkü görünümün ilk temellerini oluşturacak değirmen, kâğıt fabrikası, dokuma ve bez işlikleri kuruluyor. Bu yapılanmanın alanın gelişmesini önleyici nedenler olduğunu, İzmir'i farklı zamanlarda ziyaret eden seyyahlar tarafından anılarında yazıldığını Beyru gösteriyor²³.

Alanın gelişme çizgisini İzmir temelinde ele aldığımızda yukarıdaki nedenlerin yanına yörenin jeolojik durumunu ekleyebiliriz. Alanın tercih edilmemesi konusunda, araştırmamız sırasında bize belirtilen temel neden, burasının jeolojik sorunu olmuştur. Zemini çamurla kaplı olan alan, şehrin aldığı bol yağış nedeniyle bu özelliğini yıl boyunca koruyormuş. Orta ve büyük boy işletmeler sanki söz birliği etmiş gibi bölgedeki yapılaşmanın oluşumunu "Bataklık-Patates Tarlası-Sanayi Yapıları" olarak

¹⁹ Atay, 1997.

²⁰ Beyru, 1973.

²¹ Beyru, 1973 (a.g.e).

²² Politis,1994.

²³ Beyru, 1973. (a.g.e)

tanımlamışlardı. Ticaret ve Sanayi yapılaşmasının oluşumuyla birlikte sorun çözümlenmiş mi? Çözümlememiş. Her yağmurdan sonra oluşan su baskını tüm işletmelerin ortak sorunu olarak sürüyormuş. Yerel yönetimin suları boşaltmak için yaptığı düzeneğin tam zamanında verimli olarak çalıştırılmamasından, mekân sahipleri çok zarar ettiklerini açık bir şekilde araştırmamız sırasında belirtmişlerdi.

6-Yerbilimciler Bölgeyi Nasıl Tanımlıyor?

Araştırma yaptığımız sırada oluşan bir sel felaketiyle birlikte gerçekleşen deprem sonrasında görüşüne başvurduğumuz yerbilimci Doç. Dr. Atilla Uluğ şunları söylemişti: “Bu bölgenin tabanı bataklık. Girişimciler hangi teknikle inşaat yaparlarsa yapsınlar, yaptıkları binalar muhallebiye, kürdan batırmaktan farksızdır. Bu yapıların çoğu, İzmir’in tarihte yaşadığı depremlerden birini yaşadığı zaman yıkılır” olmuştu²⁴

Bu bölgenin dışında kalan parsellerin de bataklık bir zemine sahip olduğunu Prof. Dr. Naci Görür şöyle belirtiyor: “Körfezin kıyısı bataklık bir zemine sahiptir. İzmir Körfezinden doğu-batı yönünde giden fay en tehlikeli olanıdır. İzmir’de büyük tehlike yaratacak İzmir fayıdır. Körfez kıyısında yapılan binalar bataklık bir zemin üzerinde bilinçsizce inşa edilmiştir. İzmir’de Gediz akarsuyunun, delta çökelleri üzerine bina yapmışlar. Bu inanılır gibi değil. Bu ülkenin yönetimine, halkına bilim nüfus etmemiş. Bilim üst sınıfın yaptığı bir şey gibi algılanmış. Bu halka yatırım, ülkeye yatırımdır. Bundan asla geri durmamak lazımdır. İzmir Büyükşehir Belediyesi, bölgede ayrıntılı çalışmalar yapıyor. Bölgedeki fayları, fayların yenileme zamanlarını ve deprem üretme potansiyellerini ortaya koyuyorlar. Belediyenin depreme yönelik yaptığı çalışmalar Türkiye’ye örnek olabilir. Çünkü burada yapılan çalışma genel anlamda mikro bölgeleme (Konak-Bayraklı-Bornova) çalışması oluyor. Çalışma zemin olarak değil, jeolojik ve jeofizik çalışmaları da içeriyor. Deprem kentlerinde kentin yönetiminde ister belediye başkanı ister vali olsun mikro bölgeleme verileri olmadan kentin geleceğini, gelişmesini doğru ve bilimsel olarak ortaya koyamaz. Bizler, mikro bölgeleme bazlı yönetim olmadığı için dirençli kentler yaratamıyoruz. Belediyenin yaptığı bu çalışma bittiğinde, İzmir yeniden şekillenecek. Bölgedeki yapılaşma alüvyon tabakanın yer

²⁴ Peker, 2001; Atilla Uluğ’la özel görüşme.

aldığı 30-40 ve 100 metre kalınlığı olan bir zeminde oluştu. Bölgenin riskinin daha fazla olduğu görülüyor”²⁵

Mimarlar Odası İzmir Şube Başkanı İlker Kahraman “bölgedeki binalar tehdit altında. Bunun en basit örneği 2020 yılındaki depremde hasar alan adliye binamız. Kaç yıllık bina olmasına karşın o bile hasar aldı. Büyük ölçekte bir deprem şehrimizde ciddi bir felakete yol açabilir. Sadece yapılarımız değil, deprem sonrası da ciddi bir sorun. Kentimizde sokaklar o kadar dar ki olası bir acil durumda hiçbir yere ulaşamayız. İzmir’in en büyük talihsizliği şehir içindeki yapı sayısının fazlalığı önemli bir sorun oluşturmaktadır. Toplanma alanlarımız, parklarımız, afet halinde sığınabileceğimiz yeşil alanlarımız yok”²⁶.

Yerbilimci Sözbilir “yeryüzünde istediğiniz her yere bina yapamazsınız. Fayın üzerine bina yaparım, taşıma gücü çok zayıf zemine, sıvılaşma tehlikesi olan zemine bina yaparım diyenler sınıfta kalır”²⁷.

“Verimli tarım alanı olan Meles çatal ağzına yüksek katlı, kötü yapılar kondurulmuş, bir yapı ormanı oluşturulmuş... Burada yapının ağırlığını taşıyacak sağlam toprağın derinliği 86 ile 98 metrelerde. İlk 12 metrede açıkça çamur gibi gevşek, ıslak, sulu çökel var. Yapımcı, yapı temelinin bir metre çamur içinde tutarak, 11 ile 16 katlı yapıyı kondururken, yerin ne dayanımına ne yük altında davranışını ne de depremde çalkalanmaya gelip gelmeyeceğini bir jeofizik mühendisine baktırması²⁸

İYKM’ nın öngördüğü yapılaşma planında yukarıda belirttiğimiz gibi yapı yoğunluğu 3, 3.5 emsal olarak belirlenmiş, zeminde taban alanı oranları da farklı işlevlere göre yüzde yirmi beş, yüzde otuz, yüzde kırk olarak belirlenmişti. Ne ki bu kuralı bozma zaman içinde yukarıda belirttiğimiz yasal düzenlemelerle gerçekleşmişti.

II-Bölgenin Temel Özellikleri

Araştırmamız sonuçlarına göre ihtisaslaşma, örgütlenme, üretimin özelliği gibi değişkenler bağlamında bölgede oluşan şehirlileşme ilişkilerinin özelliklerini dört grupta tartışabiliriz. “Şehir, mekân ve zaman içindeki insan yerleşmesinin, belli özellikler taşıyan bir özel durumu olarak anlatılabilir...Bu özel durumu tanımlarken, değişkenlerin hangi değerleri

²⁵ Görür, 10 Şubat 2023.

²⁶Kahraman, 10 Şubat 2023

²⁷ Sözbilir, 12 Şubat 2023

²⁸ Ercan, 2021, s.19/49.

almaları ile bir yerleşmeye şehir denebileceği önem taşır. Bu değerlerin insan yerleşmesinin gelişiminde, bir önceki evreden köklü biçimde değişik insan ilişkileri ve denetleme mekânizmalarını gerektiren yeni bir evreye geçişi, bir sıçramaya yol açan değerler olmaları gerekir. Şehirleşme, çok boyutlu mekân içinde değişkenlerin değerlerinin şehirleşme olarak tanımlanan yönde değişmesidir”²⁹.

Şehirleşmenin temel özelliği olarak şunlar alınabilir: “Heterojenlik, hareketlilik, yarışma (rekabet), anonim ilişkiler, iş bölümü, yoğunluk, ihtisaslaşma, çeşitlenme”.

Araştırma bölgemizdeki sanayileşme-şehirleşme ilişkisini gösterecek “üretim özelliği”, “örgütlenme”, “ihtisaslaşma” değişkenlerini temel alarak görüşmelerimiz sırasında bunları öğrenmeye çalıştık.

Aşağıda örneklerini verdiğimiz orta ve büyük boy işletmelerin üretiminin temel özelliğini, şehrin ekonomisine kattığı değer, şehirleşmeden doğan nüfusun istihdam-tüketim normunda oluşturduğu değişimleri tartıştık.

Örgütlenme, çoğunlukla üretim-tüketim arasında düzen sağlayan ara kurumların oluşumudur. Örneğin sanayi geliştiği ölçüde hem üretimi hem tüketimi hem de ürünün dağıtım düzenini, ara ya da yan kuruluşlar sağlayabilir. Şehrin büyümesine bağlı olarak denetleme kurumları, ulaşım, haberleşme, ağ ilişkilerini geliştirme şeklinde çoğalmaya başlar. Ulaşım, haberleşme, ağ ilişkileri geliştikçe sanayi şehirden kaçır; fakat şehirdeki denetimi sıkılaştır. Bölgede denetleme düzeneği ile sanayi nasıl bir bütünlük gösteriyor? Bölgede gördüğümüz aksaklıkların kaynağını örgütlenmemek olarak ele alabilir miyiz? Bölgedeki firmalar farklılaşmayı, iş bölümünü, örgütlenmeyi yönetebilen, teknik bilgiyle donatılmış işgünü yetiştirmek için ne tür çaba içinde bulunuyorlar?

İhtisaslaşmayı hem firmanın üretimde yenilik arama hem de çalışanlarının niteliğini yükseltme olarak tanımlayabiliriz. Bu iki sorunu çözüme kavuşturmuş firmaların sanayileşme konusunda daha az sorunla karşılaşabileceğini varsayabiliriz. Bu iki değişken şehirdeki üretim teknolojisinin değişmesiyle son derecede ilintilidir. Bilindiği gibi yeni teknoloji, yeni üretim ilişkilerinin doğmasına yol açıyor. Bu yeni ilişkiler, yeni örgütlenmeleri, ihtisaslaşmayı, öteki işletmelerle olan farklılaşmayı doğuruyor. İhtisaslaşmamak, üretim yarışında kaybedişi açıklayan temel

²⁹ Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 1971, s.4.

değişken oluyor. İhtisaslaşmamış işletmelerde çalışan emek gücü, şehirdeki işsizlik sorunu ile sık sık karşılaşan grubu oluşturuyor. İhtisaslaşmamış işletmelerin karşılaşacağı en ufak bir ekonomik krizde, burada çalışan niteliği belirli bir düzeyi aşmamış gruplar olduğu için, bunlar işsizlik sorunuyla karşılaşabiliyor. Temel aldığımız bu üç değişken açısından araştırma bölgemizdeki yaşayan nüfusu, işletmeler ile çalışanlarını buna göre değerlendirebiliriz.

1-Bölgede Yaşayan Nüfus

Bölgedeki emek faktörünü ihtisaslaşma ve örgütlenme temelinde incelediğimizde, gece nüfusu ile gündüz nüfusunun birbirinden anlamlı biçimde ayrıştığı görülüyor. Gece nüfusu olarak kabul ettiğimiz bölgede yaşayanları üç temel gruba ayırabiliyoruz. Bunlardan ilkinin Ege Mahallesi'nde yaşayanlar oluşturuyor. Grubun temel özelliğini; işsizlik, gelir düzeyinin düşüklüğü, çocuk eğitime yapılan harcamaları tüketim olarak görme, geleceği güvensiz olarak algılama, kurumlara olan güvensizliğin yaygınlığı oluşturuyor. Mahalle halkı, üretici ve tüketici rollerini günün koşullarına göre yapamayınca bir taraftan karamsarlık kültürünü benimsemiş bir taraftan da kentsel gerginliğin aktörleri olabiliyorlar. Toplumda yer edinmenin eksikliğini hissederek, aile kökenli etnikliğe daha fazla değer atfeden kentsel gruplaşmayı gerçekleştiriyorlar. Yaşadıkları mekândan ayrılmayı, bütünden kopmayı hiç istemiyorlar.

İkinci grubu kentsel türedi işgücü piyasasında, göçe kalkış noktasının yakınlığını, tanışıklığını, hemşeriliğini sürdürenler oluşturuyor. Esnek ilişkiler, kentteki türedi işler için güven ortamını doğuruyor. Kentteki belirsizlikler karşısında örgütlenmeyi sağlıyor. Yaptıkları işte ihtisaslaşma, örgütlenme temel olunca, türedi iş koluna çevre dışından değişik kişilerin katılımı zorlaşıyor. Bu ancak ucuz işgücünün farklı bir mekânda olduğu zaman türedi işin tümünden kaybı şeklinde gerçekleşebiliyor. Örneğin atıkların toplanması işinde Suriyeli ucuz işgücünün, ihtisaslaşması (taşımaya sistemine getirdikleri yenilik), örgütlenmesi, daha ucuza iş görmesi, İzmir'de Kürt nüfusu devre dışı bırakmıştı. Kentsel mekânda belirli ceplerde oluşan cemaatleşmeyi araştırma bölgesindeki mahallelerde görebiliyoruz. Dayanışma, koruyucu-kollayıcı ilişkiler ağının oluşması, mahalledeki ev sahipliğini hızla değiştiriyor. Benzer iş yapanlar arasındaki kavramlaştırma "biz ve ötekiler" olarak keskinleşiyor.

Üçüncü grubu parçalanmış aileler, aralarında aile ilişkileri bulunmayanlar, işçi emeklisi geliri ile geçinmeye çalışanlar oluşturuyor.

Günlük yaşamları birbiriyle uyuşmayan, dünya ufukları “ötekilerden” farklılaşan, güvenlik kurumuna (polis örgütüne) güvenmeyen, gelir yetersizliğinden ötürü, kalıplaşmış davranış örüntüleri oluşmayan bu grubun yoksulluk sınırı altındaki davranışları kırılğanlık, aşırı uçlara sığınma gibi tipik özellik gösteriyor. Bu grubun dinamiklerinin bilinmezliği, bölgedeki istenmeyen olayların nedenini oluşturuyor.

Bölgenin gündüz nüfusu; ihtisaslaşmaları, üretime katkıları, örgütlülükleri temelinde ikiye ayrılıyor. Bu ayrımı işçilerin çalıştıkları işyerinin ihtisaslaşması, üretimin özelliği belirliyor. Özellikle yağ, makarna, otomotiv v.b işyerleri “Rostov’un kalkış anı dediği sanayileşmenin atılım göstermesinde önemli işlevi yerine getiriyor; fakat beraberinde karmaşıklığı da yapısında barındırıyor. Karşımızda ikili bir süreç oluşuyor: sanayileşme ve şehirlileşme; büyüme ve gelişme, ekonomik üretim ve toplumsal yaşam aynı alanda gerçekleşiyor. Bu sürecin birbirinden ayrılmaz iki vechesi de birlik içinde olmasına rağmen, süreç yine de çatışmalı oluyor. Şehirselleşme ile sanayi gerçekliği arasında şiddetli bir çarpışma geliyor. Çünkü sanayileşme sadece işletmeler değil, çeşitli bürolar, bankacılık, finans, teknik ve politika merkezleri de üretiyor”³⁰. Araştırma alanımızda bu firmalarda çalışanların şehirlileşme düzeyleri ötekilerle uyum içinde değil sürekli bir çatışmayı doğuracak davranışlara neden oluyordu. Farklılaşma her iki grupta “ötekine” bakışın boyutlarını ve aranının açılmasını derinleştiriyor. Bu nedenlere bağlı olarak orta ve büyük firmalarda çalışanların hiçbirisi, bölgede yaşamıyordu. Bunun tersi de doğrudur. Bölgenin gece nüfusunu oluşturan nüfusun çok azı (%2-3) bölgedeki işletmelerde ancak kısa süreli çalışma olanağı bulabiliyordu.

2-Üretimin Özelliği

Bölgede orta boy ve büyük işletmelerin en basit geleneksel üretimle (Sümerbank ve diğer dokuma firmaları) kesiksiz üretim biçimi (makarna, yağ firmaları) eşzamanlı, eşmekânli olarak sürdürülüyor. Üretimin yapıldığı binaların yapılandırılmasında, oluşan mekân düzenlemesinde kamusal ve kentsel kurumların yönlendirmesi sınırlı kalıyor. Bölgedeki oluşumda kamunun kurallarının belirleyiciliği, açık piyasa koşullarının etkisi de pek görülüyor. Örneğin “Bayraklıda eski Halkapınar gölünü kurutarak üzerine 11 katlı yapılar yapılabiliyor...Önce o bataklıklar içine Adliye Sarayı, sonra Makine ile İnşaat Mühendisleri Odası (Başkan Muzaffer

³⁰ (Lefebvre, 2015, s.25-27.

Tunçağa döneminde) kuleleri izinsiz (ruhsatsız) alana yapılıncı şaşırılmışım³¹". Güçsüz yerel yönetime karşın, popülist politikalarla beslenen merkezi yönetimin, kentleşmenin dinamik, çok boyutlu gereksinimini karşılamaktan uzak örgütsüz bir mekân düzeni araştırma bölgemizde kısa zaman içinde oluşuyor.

Mekânda yer alan firmalar bireysel ve ortak yaşamlarıyla ilgili sorunlarını çözebilmek için, merkezi yönetimle değişik ilişkiler içine girmekte bir sakınca görmüyorlar. Bu süreçte kamusal alan sürekli olarak aşındırılıyor. Bölgedeki orta ve büyük boy işletmeler, arazilerinin büyük bir yüzdesi kadar alanı, denizi doldurarak kazanmışlar. Görüşme yaptığımız firma yetkilileri kendisi dışındakilerin eylemini kınıyor; fakat kamusal alanı koruma konusunda tümünün ne bireysel ne de ortak bir eylemi bulunuyor.

Üretici sistemler kendi maddi üretim süreçlerini yenileştirmeye hız verince üretim farklılıkları ortaya çıkmış. Sözgelimi üretimde ihtisaslaşma, örgütlenme bölgede iç piyasaya yönelik üretimle birlikte dışa açılım sürecinde anlamlı farklılığı oluşturmaya başlamış. Böylece altyapıya, iletişime, haberleşmeye verilen önem, küresel ekonominin gerektirdiği yeni kurumları yönetecek örgütlenmeyi nitelikli emekle kurgulamak, bölgedeki temel farklılığı doğurmuş.

Araştırma bölgemizde bu ihtisaslaşma, örgütlenme, üretimi farklılaşarak çoğaltma davranışları yanında geleneksel üretimini yetersiz sermaye, sınırlı-değişmeyen teknoloji, ilkökul düzeyinde eğitimi olan emek gücüyle sürdürmeye çalışan onlarca işletme aynı bölgede yaşam mücadelesini sürdürüyor.

Bölgede mal ve hizmet üretiminde bulunan firmaların burada kalıcılığı ya da gelecek konusundaki tutumları, davranışları birbirinden çok farklılaşıyor. Örneğin büyük boy firmalar, gelecekleri için değişik organize sanayi bölgeleri temelinde seçimlerini yapmışlar. Orta boy işletmeler ile küçük işletmelerin kararsızlıkları sürüyor. Küçük işletmeler, işyerinin kiralık olmasından ötürü böyle bir karar oluşturma durumunda olmadıklarını belirtiyor. Öte yandan özellikle sağlık ve hizmet sektöründeki firmalar hem kendi çaplarını büyütme hem de kendileri ile ilgili firmaların mekânda yer almasını, belli bir ihtisaslaşma -örgütlenme dokusunun oluşumunun desteklenmesini istiyorlar.

³¹ Ercan, 2021, s.42 (age).

Yöredeki orta ve büyük boy işletmelerin buradan taşınması halinde kent halkının bunların üretimlerine nasıl bir talep eğrisi olabilir? Bölgedeki orta ve büyük boy üretim firmalarının araştırma bölgesinden, örgütlenmiş üretim noktalarına gitmesi, toplam talebi hiç etkilemeyeceği temel bulgumuz olmuştur. Firma yetkilileri de bunun bilincindeydi. Sonuç olarak orta ve büyük boy işletmeler kısa dönem içinde alt yapı hizmetleri tamamlanmış, değişik hizmetlerini karşılayacak yer seçimini gerçekleştirecek dönüşümlere kendilerini hazırlamışlar. Ne ki küçük ölçekli firmaların müşteri temelinde uzun yıllara dayanan bağlılık ilişkileri sürüyor. Bu nedenle küçük firmaların çoğunluğu (%80) işyerini bölgeden taşımaya pek sıcak bakmıyor. Söyledikleri gerekçeleri “yerimiz güzel, merkezi iş yeri, işyeri güzel çalışıyor, işimizden-gelirimizden memnunuz” şeklinde sıralanıyor.

Görüşme yaptığımız küçük boy firmaların (%10) kimileri buraya yeni taşınmışlar. İşyerlerini açalı çok az zaman geçmiş. Bu nedenle ikinci bir göç ve yeniden yerleşme konusuna yatırım yapamayacakları için yanıtları hayır oluyor.

Bölgedeki hizmet, ticaret, küçük üretim ölçeğinde mal ve hizmet üretimi olan firmaların etki alanı İzmir’le sınırlı kalıyor. Etkileri İzmir dışına taşarak bölgesel etki düzeyine ulaşamıyor. Öte yandan yaptıkları işin kent ölçeğinde birbirinden önemli bir farklılığı oluşmuyor. Piyasa koşulları içinde yerleri hemen doldurulabilecek mal ve hizmet türlerini üretiyorlar. Bu nedenle bölgeden ziyade alt merkezlerde kendi işkolları açısından örgütlü noktalarda üretimlerini sürdürebilirler. Ne ki bu geçişi gönüllü yaparak araştırma bölgemizden ayrılmayı düşünenlerin sayısı oldukça azalıyor.

Yöredeki mal ve hizmet üretimi açısından farklı konumda olan iki büyük iş merkezinde bini aşkın firma bulunuyor. Bu firmalar yeni bir düzenleme ile işyerlerini daha örgütlü olacağı için alt merkezlere taşıma eğilimi gösteriyor. İş merkezi yöneticileri bölgede boşaltacakları işyerlerini firmalarının denetleme, planlama, haberleşme ve karar verme aşamalarında kullanabilecekleri şekle dönüştürebileceklerini belirtiyorlar.

Bölgede hem iş hem de işyeri bağlamında kalıcı özellikte olan farklı işkolları bulunuyor. Bunların mal ve hizmet üretimine olan talep eğrisi artarak sürüyor. Örneğin sosyal devlette kamunun asli görevi olarak eğitim, sağlık gibi alanların ticarileşmesi, müşteri-hizmet sunan ilişkilerin gelişmesi sonucu bu sektörlerdeki ilişki sıradan ticari ilişkilere dönüşmüş

bulunuyor. Ülkemizde bu dönüşüm ideolojik bir dayanak buldu ve sosyal sistemle bütünleşmesini sürdürüyor. Dönüşümün ortaya koyduğu “devleti küçültme, devlet eliyle ranta son verme” şeklindeki görüş bazı aydınlarca yükselen değer olarak gündeme getiriliyor. Hiç şüphesiz bunların kamu hizmetini daraltma, talep oluşturmada önemli etkileri oluyor. Yaptığımız görüşme ve gözlemlere göre bu tür hizmet üretenler mekânda büyüyerek kalıcı olabilecek biçimde görülüyor. Ayrıca kalıcılığın yalnızca eğitim ve sağlık sektörünü içermediğini, bölgedeki diğer ticaret ve hizmet noktalarını da içine alarak genişleyebileceği görülüyor. Kent halkının bunlara olan talebi gün geçtikçe yoğunlaşıyor.

3-İşlevsizlik-Tek İşlevlilik-Çok İşlevlilik

Araştırma bölgemiz inceleme birimleri içinde yer alan, proje açısından ihmal edilemeyecek boyutta sayısal büyüklüğünü tam sayımla 260 olarak bulduğumuz, boş, işyeri olarak kullanılmayan, satılık-kiralık bina bulunuyordu (Çizelge 1). Bu işyerlerinin büyüklüğü 20-50.000 metrekare arasında değişiyordu. Boş yerlerin neden terk edildiği konusunda tüm birimler için sağlıklı bilgi alamadık. Boş, depo olarak kullanılan (bekçi dışında kimsenin olmadığı) kiralık ve satılık işyerleri mahallelere göre farklı sayıda, büyüklükte dağılım gösteriyor.

Halen en büyük alana sahip; fakat bir işte kullanılmayan işyerleri çoğunluğu oluşturuyor. Bunların en büyüğünü 1918 yılında Belçikalılar tarafından kurulan Şark Sanayi oluşturuyor. İşyeri 1974’de iflas etmiş, günümüze değin boş duruyor. Benzer biçimde İşçiler Caddesi ile Adalet Mahallesi’nde tekstil, tütün işletmesi olarak kullanılmış; fakat günümüzde boş olan geniş alanlı binalar bulunuyor. Bir zamanlar at yetiştiriciliğinde kullanılmış bir alan binalarıyla birlikte âtil durumda duruyor.

Zamanında üretim için kullanılmış; fakat iflas, iş görmezlik, altyapı yetersizliği gibi nedenlerle, buradan taşınanlarda dikkati çekiyor. Bu binalar zaman zaman değişik amaçlı olmak üzere depo olarak kullanılıyor. Örneğin Umurbey Mahallesi’nde çoğu boş bina atık deposu olarak değerlendiriliyor. Boş binaları kısa süreliğine kiralamanın bir başka boyutunu kuru meyve işlemeciliği oluşturuyor.

Çizelge 1: Bölgedeki Boş İşyerlerinin Nitelikleri ve Kullanımlarına Göre Dağılımı

	Boş (depo, yıkık, bina)	Depo olarak kullanılıyor (sürekli açık değil)	Kullanılmıyor	Kiralık-Satılık
Neden terk edilmiş?	Bilinmiyor	Mal depolanıyor	İflas, Bilinmiyor	İflas, İşli Bırkama
İşyeri kapanmadan önce ne iş yapıyordu?	Bilinmiyor-Tekstil	Zaman zaman depo olarak kullanılıyor	Tekstil, tütün işi yapılmış fakat şimdi boş	Bilinmiyor
Büyüklüğü Sayıları	20-1.500 m² 70 (%26)	20-2.500 m² 101 (%39)	25-50.000 m² 56 (%21)	25-6.000 m² 33 (%14)

Bölgede tek işlevli olarak çalışan firmaların yaptıkları işe göre kullandıkları alan ve bu işte çalışan nüfusun niteliği, ihtisaslaşması iki ayrı grup oluşturuyor. Alanda yüz yüze görüşme yaptığımız küçük firmaların (%20) üretim için kullandığı açık kapalı alan büyüklüğü 100 metrekareden az bulunuyor.

İşletme alanları bölümlenmesini ayrıştırdığımızda, işletmelerin yüzde 15'nin 25 metre kareden küçük bir alanda mal ve hizmet üretiminde buldukları görülüyor. Küçük işletmelerin çoğunluğu (%70) nun mal ve hizmet üretiminde kullandıkları alan büyüklüğü 25-100 metrekare arasında değişiyor. Küçük işletmelerin çok azının (%10) mal ve hizmet ürettikleri alan büyüklüğü 100 metrekareyi geçiyor.

Küçük işletmelerin tümünün mal ve hizmet üretiminde çalıştırdıkları nüfusun eğitim düzeyi çoğunlukla (%98) ilkökul düzeyinde bulunuyor. Bu işletmelerde çalışan nüfusun eğitimi, ihtisaslaşması, işyeri büyüklüğüne göre değişmiyor.

Çalışanların işyeri ile olan bağlantıları, usta-çırak düzeni sayesinde yaptıkları işi öğrenme, esnek ilişkiler sonucu yeni bir yerde ortak ya da girişimci olarak çalışma yaşamını sürdürme temel hedefleri oluyor. Çünkü çalışma yaşamına başladığı iş yeri ve eğitimi, buradan kazandığı ihtisaslaşmaya bağlı olarak kazandığı dünya ufku ancak buna yetiyor. Bu

nedenle söz konusu firmalarda çalışanların, çalıştıkları ortalama sürenin yıl olarak azlığı belirginleşiyor.

Yukarıda anlattıklarımız dikkate alınca küçük ölçekli firmaların şehirsiz işlevlerinin sınırlı olduğu görülüyor. Öte yandan proje bölgesinin sınırı, böyle işyerlerinin tümünü içermiyor. Proje bölgesinin dışında kalan küçük firmalar bu olaya daha bir başka gözle bakıyorlar.

Küçük işletmeler bu sınırlılığı aşma konusunda gelecek vadeden bir tutum ve davranış içinde bulunmuyorlar. Bölgedeki belirsizlik yanı sıra kira-mülk ilişkisinde de önemli bir gelişme olmayacağını düşündükleri için işlerini bu mekânla sınırlı, tek düze ilişkilerini sürdürme eğilimi çoğunda görülüyor. Derinlemesine gözlem yaptığım dört küçük işletmecinin kendilerine özel örgütlü mekânlarında kooperatif kanalı ile elde ettikleri yüz metrekareyi aşkın işyerleri bulunuyormuş. Görüştüğüm bu kişiler, bölgeden ayrılp oraya taşınmamışlar. Mülklerini kiraya vermişler. Bu mülklerine taşınıp işlerini yeni yerlerinde sürdürme eğiliminde olmadıklarını açıkça belirtmişlerdi. Gerekçeleri “oraya müşteri gelmez. Mevcut müşterimiz kaybolur” görüşünü ileri sürmüşlerdi.

İzmir’in merkezi iş alanında Kiray’ın belirttiği örgütlenememe, ihtisaslaşmama düzensizliği³² yoğun biçimde araştırma alanımızda varlığını sürdürüyor. Örgütlenememiş, ihtisaslaşmamış üretim ve ticari işletmeler İYKM’ nin tüm sokaklarına yerleşmiş bulunuyor. Bunlar küçük ticaretlerini sürdürüyor, üretimlerini yapıyorlar. Çoğunlukla araba tamirati-bakımı işlerini, yapan esnaf -zanaatkar olarak çalışmalarına devam ediyorlar. Benzer durum depolama alanında da görülüyor. Tekil örnek olmayan bu durum temelinde oluşan bir yapılanma varlığını İYKM alanında sürdürüyor.

Araştırma alanında küçük işletme temelinde birebir yaptığımız görüşmeler sonucu saptadığımız tek işlevli 164 mesleği sürdüren ticari-üretim firmalarının çalışması devam ediyordu. Araştırma bölgesindeki işletmelerin kullandıkları farklı teknoloji; değişik sermaye büyüklükleri, birbirlerine göre anlamlı olan işyeri alanları büyüklüğü; işletmelerin değişen nitelikli çalışanlarıyla örgütlü-örgütsüz; ihtisaslaşmış-ihtisaslaşmamış üretim süreci araştırma alanında sürüyor.

Araştırma bölgesinde kesiksiz üretim yapan firmalar zaman içinde temel ve yan ürünlerini çeşitlendirerek çok işlevli bir konuma gelmişler.

³² Kiray, 1972 (a.g.e)

Buna paralel olarak piyasadaki rekabet güçlerini artırmışlar. Firmaların çok işlevliliği gerçekleştirilebilmelerinin birçok nedeni bulunuyor; fakat temel değişken üretim sürecinde kullanılan teknoloji ve işgücünün niteliği oluyor. Olaya bu açıdan baktığımızda kesiksiz üretim yapan firmaların çalışanlarının üniversite, teknik lise ya da iki yıllık meslek okulu çıkışlılardan oluşturduğu görülüyor. Görüşme sırasında belirtilen önemli bir ayrıntı ise, firmalar niteliği bu olan personeli işe alırken belirli psikolojik testleri de başarmalarını önkoşul olarak görmeleriymiş.

Benzer düzeyde olmasa da hizmet ve ticaret sektöründeki bazı firmaların da çok işlevli konuma geldikleri görülüyor. Ulaştıkları bu yeni konumdan ötürü, mal ve hizmetlerine olan talep İzmir dışına taşmış, bölgesel bir konuma ulaşmış.

4-Bütünleşme ve Denetim

Araştırma bölgesinde yapılan mal ve hizmet üretimi temel alındığında, bölgenin İzmir ile İzmir'in denetimi altındaki yerleşmelerle, günümüzdeki ilişkileri geçmişe göre işlevsel açıdan farklılaşmış, ihtisaslaşmış, örgütlü bir konuma ulaşmış olduğu görülüyor. Ne ki aynı farklılaşmayı, ihtisaslaşmayı, örgütlemeyi küçük üretim-ticari işyerleri bağlamında görmek mümkün olmuyor.

Bölgede tarımsal ürünleri toplama, işleme dağıtma süreçlerinde farklı biçimde katma değer üreten orta-büyük boy firmalar bulunuyor. Bunların etki alanları İzmir ile çevresi yanı sıra yurt dışına taşıyor. Tarım kaynaklı olmak üzere tüketiciye sunulacak süt, süt türevleri ile beyaz etçilik, yurt dışından satın alınan malların bölgedeki soğuk hava depolarında stoklandığı, buradan alt merkezlere, dağıtıldığı gelişmiş örgütlü depo hizmetleri bulunuyor. Bunların iş ilişkileri bölgenin yerleşme düzenine yeni bir özellik getiriyor, farklı işlevler kazandırıyor.

Bölgede yerli-yabancı marka binek arabalarının satışı, süreli bakımı, tamiri, yedek parça sorunlarını çözümleyen çapları farklı firmalar, farklı yapılanma biçimi (kimileri yeni bina yapmış kimileri "üzüm-incir-tütün" depolarını restore etmiş) ile mekânda yer alıyor. Bunların etki alanı hizmeti satın alan sınıfların ekonomik gücüne göre değişiyor. Sözelimi üst segment arabaların etki alanı genişliyor; fakat orta sınıfın üyelerini hedef seçen markalar için benzer etki görülüyor. Benzer gözlem inşaat malzemesi satan firmalar için de geçerli oluyor. Bu etkinin sürebilmesinin büyük ölçekte bölgedeki değişime bağlı olduğu açıkça kendini gösteriyor.

İzmir'i bölge merkezi yapan kamu kaynaklı ulaşım, haberleşme örgütleri araştırma alanımızda konuşlanmış. Bunların işlevi bölgesel ilişkileri yönlendirme yanında, toptan ticarete yönelmiş. Bunda önemli gelişmeler gerçekleşmiş.

Belirtilenlerin yanında bölgede kitle iletişim, basın, sağlık, eğlence, özel bir bankanın bilgisayar merkezinin oluşması gibi yeni işlevleri olan örgütlerin burada kalıcı konumda olabilecekleri gözleniyor. Söz konusu örgütler, İzmir'in bölge merkezi değerlerini artıran işlevleri yerine getiriyor.

Bu firmaların yetkilileriyle yaptığımız görüşmelerde, İzmir ile İzmir'in denetlediği alt bölgenin bütünleşmesine önemli katkılarının olduğunu belirtiyorlar. Araştırma bölgesindeki küçük imalat, ticaret, tamir gibi işlevleri yerine getiren firmaların, İzmir'in bölge merkezi konumuna ulaşmasında katkıları olmakla birlikte, mekânda yarattıkları karmaşıklık, örgütsüzlük, İYKM amaçlarına ulaşımını zorlaştırabilir.

Araştırma bölgesinde yoğunlaşmış ulaşım, haberleşme biçimleri denetimi artıran unsurlar olarak göze çarpıyor. Küçük üretici, tamir işlevli işletmelerin iş hayatında telefon haberleşmesi temel oluyor. Telefonu yoğun biçimde kullanan işyerleri, gelişen haberleşme tekniklerine pek sıcak bakmıyor. Bölgede cep telefonu kullanımı değişik sektörlerde çalışanlarının tümü tarafından kullanılıyor.

Gelişen teknoloji haberleşmede, faks, elektronik posta, internet gibi hizmetlerle ticari hayatı kolaylaştırdı. Bu hizmetlerin tümü bölgedeki büyük firmaların hepsi tarafından kullanılıyor. Sözelimi makarna fabrikası ticari işlemleri için elektronik ortama geçişini 1997 yılında gerçekleştirmiş, internet ortamında çalışan örgütünü oluşturmuş. Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinde Ege Bölgesindeki firmalara öncelik etmiş. Aynı yıl içinde ücretsiz tüketici danışma hattını da hizmete açmış. Tüketicisiyle olan sürekli ilişki sonucu bilgi alış-verişi sağlanmış "biz duygusu" oluşturulmaya çalışılmış.

Sanayileşmenin, modernleşmenin temel ölçütü iş hayatında örgütlenme, örgütün düzenli bir yapıya kavuşması olarak kabul ediliyor. Bu nedenle hangi sektörde olursa olsun örgütün gelişmesi, eski yapılardan ayrılmasına bağlı oluyor. Böylece iş yapısında farklılık, uzmanlaşma, hedeflerin yeniden tanımlanması, değişimin temel göstergesi oluyor. Bölgede görüşme yaptığımız orta ve büyük boy firmaların farklılaşma ve

örgütlenme açısından ulaştıkları hedefleri hem birbiriyle bütünleşiyor hem de bazı yönlerden ayrışıyor.

5-İYKM Oluşmasına Bölgedeki İşletmeler Nasıl Bakıyor?

Tarım mallarına dayalı sanayileşmeyi sürdüren orta ve büyük boy firmalar, İzmir’de değişik yerlerde kurulan organize sanayi bölgelerine gideceklerini görüşmelerimiz sırasında belirtmişlerdi. Kamu girişimciliği olan Sümerbank özelleştirme nedeniyle piyasadan çekilmesini sürdürüyordu.

Orta ve büyük boy firmalar araştırma bölgesindeki mülklerinin daha iyi değerlendirilmesini sağlayacağı için belediyenin planlama sürecini benimsiyorlar. Ne ki bunun başarı şansının düşük olduğu belirtiliyor. Örneğin Bağ Yağları yetkilisi bu konuda şunları söylüyor: “Belediye bu alanı, İzmir’le bütünleştirmek, burasını iş merkezi konumuna getirmek istiyor. Katıldığım bir düşünce. Ne ki İzmir’de bu canlılık yok. Biz de kendi aramızda bunu konuşuyoruz. 1970-1980 dönemi ve sonrasında buradaki birçok sanayici arkadaşımız İzmir’den göç etti. İstanbul ve Marmara Bölgesine taşındı. Bir şehirde iş olursa, iş merkezi yaparsınız. İzmir’de bunu kaldıracak ölçekte iş kapasitesinin olduğunu düşünmüyorum. Belediyenin bu çalışması uzun zaman alır. Bu süreçte değişik nedenlerle, yapılan planlama çalışmasında değişiklikler olabilir” dedi.

Benzer görüşleri Henkel-Turyağ’ın fabrika müdürü de dile getirdi. “- Biz çalışanlar açısından burası çok güzel bir mekân konumunda bulunuyor. Burayı bırakıp herhangi bir organize sanayi bölgesinde çalışmayı kim ister? Ama yine de kararı yönetim kurulu verecektir” dedi.

Piyale Makarna Fabrikası, konum açısından artık kent içinde bulunuyor. Üretimin bundan sonra organize sanayi bölgesinde sürdürülmesi planlanmış. Bu konuda taşınma aşamasına gelmişler. Buranın nasıl değerlendirileceğini, Belediyenin imar planı ve piyasa koşulları belirleyebilir. Öncelik olarak üst ve üst orta kesime hizmet verecek ticaret ve iş yerine sıcak bakılıyor.

TARİŞ’in işletme binaları, üretim tesisleri ve depoları artık şehrin içinde kaldığını yetkililerde belirtiyor. TARİŞ yetkilileri gerek İzmir gerekse çevre yerleşmelerdeki birliklerin örgütsel bağlarını düşünerek yeni yer seçim kararlarını daha önce vermişler. Örneğin Çiğli Atatürk Organize Sanayi Bölgesinde incir ve zeytinyağı işletmeleri için yatırım yapılmış.

Kemalpaşa'da incir ve üzüm, Çiğli ve Torbalı'da pamuk için üretim kararları alınmış. Buralarda yer alımı yapılmış. Kimileri için inşaata başlanmış.

Araştırma Bölgemizde TARİŞ'in sahip olduğu alanların çok önemli bir rant kaynağı olduğu, şehrin gelişmesi doğrultusunda bunların değerlendirileceği belirtildi. Bu kararların birlik yönetim kurulları tarafından oluşturulacağı açıkça söylendi. "Birlik yönetim kurulları böyle bir kararı oluştururken 121.000 üyenin nefesini her zaman enselerinde duyacakları, buna göre karar verecekleri vurgulandı.

Kula Mensucat yetkilileri günümüzde buranın şehrin alt yerleşmesi değil, nerede ise merkez konumuna geldiğini belirtiyorlar. Belediyenin projesinden haberdarlar. Burasını iş merkezi olarak değerlendirmek istiyorlar. Belediye projeyi uygulamaya başladığında, bu mekânı örgütlü, ihtisaslı, nitelikli kişilerin çalışabileceği, denetim işlerini yapabilecekleri iş merkezi konuma getirebileceklerini, Belediye ile uyumlu bir şekilde çalışabileceklerini belirttiler. Böyle bir proje ile yönlendirildiklerinde bu mekâna çok katlı iş merkezi yapabilirlermiş.

Umat Depoları firma yetkilisi, şirketin buradan taşınma gibi bir niyetinin olmadığını belirtti. Kendilerine göre buranın karlılığı, öteki yerleşmedekilere göre daha iyi bir düzeydeymiş. Ne ki Belediyenin yapacağı yeni düzenleme çerçevesinde bu araziye, birliğin en iyi şekilde düzenleyebileceğini; örgütlü bir konuma getirebileceğini, tüm denetim hizmetlerini buradan sürdürebileceklerini; fakat buradan taşınmayacaklarını söyledi. Şimdiki konumu ile burada herhangi bir yapılaşmaya gitmeyeceklerini, mekânın kendilerine yettiğini vurguladı.

Bölgedeki kamu kuruluşları yetkilileri bir görüş belirtmedi. Kapalıktan ötürü ulaşamadığımız büyük mülkiyet sahiplerinin, hem Belediyenin yeni plan anlayışına nasıl baktıkları hem de bu alanda ne gibi ticari bir işletme yönelimine gidebilecekleri öğrenemedik.

Bölge yoğun bir iş bölgesi konumunda görülmekle birlikte, büyüklüğü yadsınamayacak kapalı, boş, satılık, iş yeri bulunduğu Çizelge 1'de görülüyor. Bunu göz önünde tutarak, araştırmamız için bir örneklem seçme yerine, tam sayımla çalışmanın tutarlı olabileceğine karar verdik³³ Boş bulunan işyerleri için "Neden kapalı oldukları?", "İşletmenin alan olarak büyüklüğü nedir?" v.b. soruları içeren "Boş işyerleri soru kâğıdı uygulamasına sağlıklı bilgiler alamadığımız için değerlendirme yapamadık.

³³ Kish, 1972, s.145-160,

Elimizdeki verilere göre bölgedeki boş, düzenli olarak kullanılmayan, kiralık, satılık v.b işyerlerinin toplamının, görüşme yaptığımız işyeri sayısına ulaştığını gördük. Bu çokluktaki iş yeri sahiplerinin İYKM konusunda ne düşündüklerini öğrenemedik.

Araştırma bölgemizde küçük üretim ve ticaretle uğraşanların büyük çoğunluğu (%98) İYKM projesi amaçları bağlamında buradan ayrılmak istemiyor. Orta çaplı sanayi ve ticari işletmelerinin bölgeden ayrılması, küçüklerin hayat damarlarından birin keseceği için, onlarla yeniden bütünleşecekleri yeni yer seçimine gidebilirler.

Bölge bu anlattıklarımız bağlamında bazı işletmelerin boşalttığı, bazı işletmelerin farklı biçimde yeniden yerleştiği bir mekân özelliğini koruyor. Alanda makaleyi yazdığımız sırada yaptığımız son gözlemlere göre değişimin kendi doğal akışına ya da “müteahhit şehirciliğine” bırakıldığı, ülkenin kıt olan kaynaklarının çok katlı yapılaşmaya harcadığı bir süreci yaşadığı görüldü. Gidişin bu yönde olabileceğini gösteren değişik girişimler bulunuyor. Büyük sermaye, yoğun teknoloji ile birlikte nitelikli işgücünü kullanan, kendi çapında örgütlü; fakat mekân bütününde örgütsüz işkollarının olduğu geçiş sürecini başlatmış. Bölgede bunların yukarıda belirttiğimiz yasal düzenlemelerden sonra saçaklanmasının hız kazanması liman gerisinin bölgesel planlama olarak değerlendirme fırsatının kaçmakta olduğunu bize gösteriyor.

Öte yandan böyle bir maceraya girmek istemeyen; fakat bölge ölçeğinde önemli büyüklükte toprak sahibi olanların kamusalı ikinci planda tutan yoğunluk kazanmış bir mekân yaratma yarışına girmeyeceklerini kim söyleyebilir?

III-Tartışma ve Öneriler

Liman arkası mekânın dönüştürülmesi, İYKM amaçları doğrultusunda yeni mekân oluşturulması yirmi yılı aşkın zaman diliminde başarılammış. Bunun ilk nedeni bölgedeki toprak sahipliği kaynaklı müteahhit şehirciliğinin başlaması olabilir.

Bölgede Osmanlı döneminden gelen, ticari anlaşmalarla yabancılara verilen; fakat zamanla el değiştirmiş büyük toprak mülkiyeti bulunuyor. Cumhuriyet döneminde tarıma dayalı sanayileşmenin başladığı bölgede kamu, özel kesim ve kooperatif işletmeleri de büyük toprakları satın alarak üretimi burada sürdürmüşler. Kamu, elindeki toprakları kendi ideolojisi doğrultusunda değişik biçimde özelleştirerek, büyük toprak sahipliğini

desteklemiş. Bölgedeki orta ve büyük boy üretimin örgütlü, ihtisaslaşmış yapısı yanında, gelişen ekonomiye bağımlı küçük üretim-ticaret küçük topraklı mülkiyetiyle bölgedeki yerini alıyor. Bölgedeki üretim-ticaret büyük çoğunlukla eskiden farklı olan, yeni üretim-tüketim biçimine yönelik faaliyetlerini sürdürüyor. Beklenildiği gibi bunların başında oto tamirciliği geliyor. Eskinin depo hizmetleri yerini soğuk hava depolu, tüketicinin günlük gereksinimi olan yiyecek maddelerinin depolandığı, dağıtımın ihtisaslaşmış konuma gelmesi gösteriyor. Bunların etki alanı İzmir'in çevresine taşıyor. Bölgedeki günlük ticaret, hizmet ve üretim yapanların etki alanı ise İzmir'le sınırlı kalıyor.

Yukarıda kabaca belirttiğimiz farklı büyüklükte toprak sahibi olan, yaptıkları işe göre sermayeleri değişen bu grubun İYKM amaçları doğrultusunda kamu yönetimli idareciliğin şehirciliğini benimsemeleri beklenemezdi. Onlar bölgeyi pazar için kâr amaçlı tasarlamakta, artık konut ya da bina değil, şehircilik sattıklarını reklamlarında söylemekteydi. Müteahhitlerin projesi kaynaklı yapılar, olağanüstü biçimde dönüşmüş, gündelik hayatta mutlu olunacak yerlerdi. Buradaki gündelik hayat her şeyiyle batıda olduğu gibi ötekilerden farklıydı³⁴. Bölgenin doğal sınırlarını zorlamaya, ekolojik dengeyi yıkmaya başlamış olmaları da dikkat çekiyordu.

Yerel-merkezi yönetimlerin fikir birliği içinde değil, ideolojik çatışma içinde olmaları bölgenin dönüştürülmesi konusunda anlamlı bir noktayı oluşturuyor. Bu bağlamda merkezi yönetim, yerel yönetimin İzmirliye söz verdiği İYKM'nin plan bazında bozulması için gerekli yasaları, kanun hükmünde kararları, bakanlıkların yetkilerini hemen değiştirebiliyor. Dahası merkezi yönetim kendi temel felsefesine uygun olarak özelleştirmeye çıkardığı "Elektrik Fabrikasının" ihalesini kazanan Büyükşehir Belediyesine bunun devrini yapmıyor. Uygulama bununla da kalmıyor. İzmirlinin bir şehir hakkı olan bölgedeki tescilli binaları ne restore ediyor ne de bunu yapacaklara izin veriyor. Yasal yoldan kazanılmış, şehrin bir yapıtı olarak güzelliğini artıracak bu mimari eserlerin bir şekilde mekânda kaybolması için çaba harcıyor.

Dönüşümde başarısızlığın ikinci nedeni olarak gördüğümüz bölgede yaşayan; fakat bölgedeki işletmelerin hiçbirinde çalışmayan nüfusa ilişkin değişik politikaların üretilmemesi oluyor. Yukarıda belirttiğimiz bu

³⁴ Lefebvre, 2015, s.43, (a. g. e.)

nüfusun, tanımladığımız nitelikleriyle İYKM'de yaşamlarını sürdürmeleri zor görünüyor. Bu nüfusun kentle bütünleşmesini sağlayacak sosyal araştırmaların yapılması ve bulgulara yönelik uygulama yapılması gerekiyor. İnsan hakları açısından bu nüfusun, bölgeden kovulması değil, kent halkı ile bütünleşebilecekleri, kentsel bir işi yapabilecekleri yeni bir örgütlenmenin yerel yönetim tarafından kurulmasına bağlı oluyor.

Bunun ilk ayağını Ege Mahallesiinde yaşayanların kent halkı ile bütünleşebilecekleri konutların İYKM alanı dışında yapımı, bu konutlardaki yaşamı sürdürecekt kaynak aktarımının yerel yönetimce planlanması, çocukların ve gençlerin kentsel bir iş yapabilecekleri eğitimden geçirilmeleri oluşturuyor. Bu nüfusun halen oturdukları konut alanlarının, İYKM amaçları doğrultusunda yerel yönetim tarafından hayata geçirilmesi halinin, yapılacak "fayda-maliyet" analizini sonucunun böyle bir uygulamanın olabilir olduğunu ortaya koyabileceği kanısındayım.

Halen bölgede yaşayan; fakat evi olmayan nüfus için yerel yönetim bunlara yaşamlarını sürdürecekt; kentle bütünlüklerini koparmayacak, kentsel kurumlara güvenlerini pekiştirecek; kiralık sosyal konutları kentin değişik bölgelerinde yapılandırmalıdır. Kentte en dezavantajlı olarak yaşamlarını sürdüren bu nüfusun, hayata bağlılıklarını artıracak politikalar, bunlarla yapılacak araştırmalarla saptanabilir. "İnsanlık ancak çözebileceği sorunları önüne koyar" görüşünden hareketle aklımızı kullanma yetisinden yararlanarak bu nüfusun yaralanabileceği şehir haklarını bulabiliriz.

Öneri: Araştırma bölgesinin Turan mahallesiinde çöküş iki yönlü sürüyordu. Mahallede sosyal yaşam neredeyse yok düzeyindeydi. En yakın okul Bayraklıda bulunuyordu. Aileler açısından çocukların, okula getirilip, götürülmesi sorun oluyordu. Ailenin günlük tüketimi için hiçbir satış noktası bulunmuyordu. Gün içinde buradan belli bir yere ulaşmak sorundu. Bir topluluğun temel gereksinimi olan dini mimari; sağlık kuruluşu, görüşüp dertleşebilecekleri kahvehane v.b yapılardan hiçbiri burada yoktu. Görüşme yapmamız için Belediyenin vermiş olduğu sokak listelerindeki çoğu binalar mekânda bulunmuyordu. Kurumsal yokluk, bölgedeki çöküşü başlatmıştı.

Çöküşün ikinci nedeni mahallenin sonundaki DDY' nın tek katlı işçi evlerinin yukarıda belirttiğim nedenlerden ötürü, DDY çalışanları tarafından beğenilmemesiydi. DDY tarafından boş bırakılan bu konutlar, kısa zamanda suç örgütlerinin mekânı haline gelmişti. Toplumun temelini oluşturan güven duygusu, mahallede yok olmuştu. Muhtarla yaptığımız

görüşmede mahallede güvenliğin olmaması, istenmeyen birçok olayın gerçekleşmesine neden oluyor; fakat bunu gerçekleştiren aktörler sürekli değiştiği için güvenlik kurumu hiçbir şey yapamıyormuş.

İzmir'in en güzel bu alanının Proje amaçları dışında "temel işlevi çocuklarımızı, gençlerimizi eğitebileceğimiz; yetişkinlerin şehir hakkını kullanabileceği; deniz kıyısında trafik sorunu olmadan 7/24 kimseyi rahatsız etmeden eğlenebileceği; değişik sosyal etkinliklerin düzenlenebileceği; şehrin temel gereksinim olan "Ulusal Kurtuluş Müzesi ve Parkı" olarak değerlendirilmesini önerdim.

Şehre kazandırılacak olan bu meydan, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın değişik evrelerini gösterecek sanat eserleriyle donatılacak müzesiyle, farklı eğitim işlevi yanı sıra, İzmir'in Türk halkına bir teşekkürü olabilecekti. Bu geniş meydana tek katlı olarak yer alacak, tiyatro, sinema, toplantı, yeme içme mekânları gerek genç nüfusun eğitimi gerekse İzmirlinin dinlenmesi için yararlı olabilir. Anfi tiyatro olarak yapılacak alanı İzmirli başta düğün olmak üzere değişik etkinlikleri için kullanabilir. Burada değişik günlerde, şehir halkına hiçbir rahatsızlık vermeden, çok katılımlı kutlama, konser, miting v.b. etkinlikler çok rahat düzenlenebilir.

Bu alanın peyzaj düzenlemesi, İzmir'de yetişen, başta endemik ve nadir bitkilerle yapılabilir. Gençlerimizin endemik bitkileri tanınması, onların yok olma tehlikesine karşı koruma tedbirlerini öğrenmeleri çok önemlidir. İzmir ilinde 2014-2018 tarihleri arasında yapılan arazi çalışmalarıyla 115 tanesi endemik, 48 tanesi tip örneği Türkiye olan, 13 tanesi nadir ve 12 tanesi de göre tehdit kategorisinde olan 188 örnek bulunmuştu³⁵. Bunların yanı sıra Kültürpark' ta bulunan tüm ağaç, ağaççık ve çalılıkların örnekleri³⁶ de bu alana dikilebilir.

Sonuç

Büyükşehir Belediyesinin 2020 depremi sonrasında yaptırmakta olduğu çalışmanın sonuçları temel alınarak, bölge için "müteahhit şehirciliğini" öteleyen, insanı temel alan bir dönüşüm planı yapılmalı. Bölgenin ovadaki yerleşiminin, "dışa doğru patlaması" olarak adlandırılacak bu süreç, şehrin yerleşimini hatta sınırlarını zorlayabilmeli. Bu yeni yapılanmanın içinde oluşacak, kent dokusu hem sıkılaşabilmeli hem de insanları ikamet ya da üretim amacıyla uzak çeperlerde

³⁵Oğur, 2019.

³⁶ Birişci, Türel, Alkan, 2017

yaşamalarına neden olabilmeli. Bu seçimi insanlar yaşama verdikleri öneme göre yapabileceklerdir.

Yapılacak plan, bir yapıt olan şehrin tamamlayıcı unsurları olan tescillenmiş değişik mimari eserleri, kendi mekânsal bütünlüğü içinde korumalı, yarınlara bozulmadan herkesin zevk almasını sağlayacak biçimde restore edilebilmelidir. Şehrin geçmişteki toplumsal ilişkilerinin üretimi olan bu eserler, belirli insan ve grupların yapıtıdır. Bu yapıtlar, şehrin tarihini belirler. Bunları basit bir üretim aracı, ticaret nesnesi, kazanç kaynağı olarak göremeyiz. Bunları sanayileşme-şehirleşme olgusunun mekâna yansıdığı, şehir gerçekliğinin tipik örneği ve modeli olarak görmeli, bunları bir şehir hakkı olarak genç kuşaklara tüm ihtişamıyla aktarabilmeliyiz.

Plan, kent toplumunun gereksinimlerine yönelik, kent yaşamı içindeki ilişkileri, düzenlemeleri, bağlantıları temel alan bilimlerin bulgularıyla donatılmalıdır. Bunların yaşama geçirilebilmesi, uygulanabilmesi için yerel-merkezi güç birliğinin mutlaka oluşturulması gereklidir.

Son olarak, buradaki yapılaşmayı sağlayacak, sanayileşmenin gelişimini denetleyecek örgütlenmenin koşulları ve araçları iyi tanımlanmalıdır. Sürekli bir dönüşüm içinde olan “sanayileşme-şehirleşme” ilişkisinin kamu ve özel kesimin akılcı, gerçeklik modelleri içinde kurgusu yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

ANSAL 1999, Hacer Ansal, “75 Yılda Başlı Çeken Sektörlerden: Tekstil”, *75 Yılda Çarklardan Chip'lere, Bilanço '98*, içinde, Tarih Vakfı yayını, İstanbul.

ATAY 1997, Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, ESİAD Yayını, No:93, İzmir.

BEYRU 1973, Rauf Beyru, *18 ve 19. Yüzyıllarda İzmir*, İzmir.

BİRİŞÇİ, TÜREL, ALKAN 2017, Tanay Birişci, Hatice Sönmez Türel, Merve Özeren Alkan, *Kültürpark'ın Ağaççık ve Çalılıkları*, İzmir Belediyesi yayını, İzmir.

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ 1994, *Devlet İstatistik Enstitüsü, Sosyal ve Ekonomik Yönleriyle Genel Nüfus Sayımı*, DİE yayını, Ankara.

ERCAN 2021, Övgün Ahmet Ercan, *Bayraklar Asılı Kaldı*, Doğu Kitabevi, İstanbul.

GÖRÜR 10 Şubat 2023, Naci Görür, “İzmir’in Durumu” Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul.

KAHRAMAN 10 Şubat 2023, İlker Kahraman “İzmir’in Durumu Kötü” Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul.

KIRAY 1972, Mübeccel B. Kiray, *Örgütlemeyen Kent, İzmir’de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni*, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları: A-1, Ankara.

KISH 1968, Leslie Kish, *Survey Sampling*, John Wiley, London.

KÜTÜKOĞLU 2000, Mübahat S. Kütükoğlu, *XV ve XVI Asırlarda zmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir

LEFEBVRE 2015, Henri Lefebvre, *Şehir Hakkı*, çeviren Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul.

MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ 1971, Mimarlar Odası Ankara Şubesi, *Türkiye’de Kentleşme*, Ankara.

OGUR 2019, Erdinç Ogur, *İzmir’in Endemik ve Nadir Bitkileri*, Ege Tarımsal Araştırma Müdürlüğü yayını, İzmir.

ÖNEN 2022, Engin Önen, *Köylerden Şehre Narlıdere Göçün Bin Bir Hali*, İzmir.

PEKER 2001, Mümtaz Peker, *Liman Çevresindeki İnsan Kaynaklarının Genel Bir Değerlendirmesi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi için yapılan araştırmanın çoğaltılmış raporu, İzmir.

PEKER 2023, Mümtaz Peker, *Hasan Topal’la özel görüşme*, İzmir.

PEKER 2001, Mümtaz Peker, Atilla Uluğ’la özel görüşme, İzmir.

PEKER 1998, Mümtaz Peker, Murat Güvençle özel görüşme, Ankara.

PEKER 2017, Mümtaz Peker, *Sahil Kasabasından Büyükşehir’e Evrimleşme Sürecinde İzmir’e Göç*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, No: 104, İzmir.

POLİTİS 1994, Kozmas Politis, *Yitik Kentin Kırk Yılı*, Belge yayınları, İstanbul.

SCHUMPETER 1942, Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy*, Harper and Brothers, New York.

SEVGİ 1988, Cezmi Sevgi, *Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular*, Konak Belediyesi Kültür Yayını, İzmir,

SÖZBİLİR 12 Şubat 2023, Hasan Sözbilir, “Sınıfta Kalırlar” Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul.

ÜNER 1982, Sunday Üner, *Türkiye’de Göçler (1970-1980)*, Basılmamış Doçentlik tezi, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.